

FUNGOVÁNÍ VÍDEŇSKÉHO SYSTÉMU (1815–1853/1854)

Jaromír Florian

Zdroj: SKŘIVAN, Aleš. *Evropská politika 1648-1914*. Vyd. 1. Praha: Aleš Skřivan ml., 1999, 272 s. ISBN 80-902261-3-2.

Čas kongresů a revolucí (1815–1830)

Po Napoleonských válkách usilovaly státy sdružené v poslední protinapoleonské koalici o nové uspořádání vztahů v Evropě, které by zabránilo opětovnému vzepětí Francie. Toto uspořádání, které existovalo téměř půl století, bývá označováno jako vídeňský systém či systém vídeňského kongresu, nepřesně též jako Metternichův systém. Vedoucí postavení v něm hrály Velká Británie a Rusko.

Všechny čtyři velmoci poslední protinapoleonské koalice (Británie, Rusko, Rakousko, Prusko) měly společný zájem: nepřipustit, aby Francie obnovila své postavení. Francie si bylo vědoma toho, že pokud chce obnovit ztracené pozice, nejúčinnější bude rozložit vídeňský systém.

Británie a Rusko se střetávaly v boji o vedoucí postavení v alianci a Rakousko mělo obavy z růstu ruských ambicí. Tento stav vedl ke sblížení Británie a Rakouska. Rusko nabylo dojmu, že Británie a Rakousko mu chtějí upřít jeho postavení a začalo se sblížovat s Francií.

První kongres po ukončení napoleonských válek proběhl v Cáchách ve dnech 29. září – 21. listopadu 1818. Hlavním bodem jednání byla otázka vztahu čtyř spojenců k Francii. Rusko uplatnilo svůj vliv ve prospěch Francie. Bylo dohodnuto ukončení okupace Francie a snížení válečných reparací. Kromě toho přistoupila Francie 19. listopadu 1818 ke Svaté alianci, a tak se, i přes značné výhrady Británie a Rakouska, opět začlenila do společenství evropských velmocí.

Revoluční projevy v Itálii a Německu v druhém desetiletí 19. století způsobily, že Metternich hledal oporu pro případné zásahy Rakouska. Rakousko získalo na tomto poli významného spojence v Rusku, které spatřovalo v revolučních hnutích v Německu, Španělsku, Portugalsku a Itálii inspiraci ideály Velké francouzské revoluce. Dosavadní rakouský spojenec Británie se stavěl proti jakýmkoliv zásahům směřujícím k potlačení revolučních hnutí. Rakouské snahy o neutralizaci revolučních nálad v Německu byly završeny jednáním zástupců členských států Německého spolku, které probíhalo v letech 1819–1820

ve Vídni: pro příště mělo být zasaženo v tom státě, kde by došlo k pokusu o změnu stávajících poměrů a řádu.

V roce 1820 vypukly revoluce ve Španělsku, Portugalsku a Itálii. Jejich cílem bylo odstranění archaických absolutistických režimů. V roce 1820 byla ve Španělsku zavedena konstituční monarchie, Portugalsko se stává konstituční monarchií o rok později.

V Itálii přetrvávala i po roce 1815 politická rozdrobenost, hlavně v severní a střední části poloostrova, kde měli rozhodující vliv Rakušané. Cílem italských revolucionářů bylo dosažení národní jednoty, a tak jejich činnost směřovala především proti Rakousku. V reakci na ohrožení rakouských zájmů v Itálii byl na návrh Francie svolán kongres. Kongres zasedal v Opavě ve dnech 20. října – 20. prosince 1820 za účasti panovníků Rakouska, Ruska a Pruska a diplomatických špiček těchto velmocí. Británie a Francie vyslaly pouze pozorovatele. Výsledkem jednání byl tzv. opavský protokol z 19. listopadu 1820, který definoval právo členských států aliance na ozbrojenou intervenci do vnitřních záležitostí evropského státu, kde by byl ohrožen pořádek a stávající poměry. Britové ani Francouzi k tomuto dokumentu svůj podpis nepřipojili. Počátkem roku 1821 byla jednání přesunuta do Lublaně, kde kongres zasedal ve dnech 26. ledna – 12. května 1821. Neapolský král Ferdinand IV. se v Lublani zřekl svého slibu hájit výsledky revoluce a ústavu, a dokonce požádal velmoci o zásah. Provedením zásahu pověřil kongres Rakousko. Výsledkem rakouské intervence bylo obnovení absolutismu v Neapolsku. Důsledky kongresů v Opavě a Lublani znamenaly oslabení britské pozice v alianci. Francie utrpěla závažnou diplomatickou porážku, neboť její úsilí o obnovení ztracených pozic v Itálii selhalo.

V lednu 1821 vypuklo v podunajských knížectvích a v Řecku protiturecké povstání. Účastníci kongresu v Lublani obdrželi zprávy o těchto událostech v dubnu 1821, a tak upřeli svou pozornost k východní otázce.

Metternich interpretoval povstání jako vzpouru proti legitimnímu panovníkovi, která narušuje řád, a v tomto smyslu působil na cara Alexandra I. Přesto Rusko v létě 1821 zvažovalo možnost vedení války s Tureckem. Ruské plány sledovaly s obavami Británie a Rakousko, které nehodlaly dopustit rozpad Osmanské říše a chtěly zabránit ruskému zasahování do vývoje v Řecku.

K řešení aktuálních otázek mezinárodní politiky byl svolán kongres do Verony (20. října – 14. prosince 1822). Na kongresu byla projednávána otázka případného francouzského zásahu ve Španělsku. Zatímco Londýn odmítal intervenci, Petrohrad požadoval zásah ve Španělsku i v Řecku. Vyhrocená situace ve Španělsku vedla k pověření

Francie, aby zde provedla ozbrojený zásah. Francouzská intervence byla zahájena v dubnu 1823. Jejím výsledkem byla obnova absolutismu v zemi. Britové viděli ve francouzské akci ohrožení svých pozic v Portugalsku, což mělo za následek napětí ve vztazích obou zemí, které pak přetrvávalo až do konce 20. let.

Do jara 1823 byla poválečná spolupráce vítězných velmocí v troskách. Kongres ve Veroně byl posledním jednáním svého druhu, napříště se měly stát nástrojem spolupráce velmocí konference. Ty byly pružnější, mohly jednat o vymezených problémech a nebylo nutné, aby se jich vždy zúčastnily všechny velmoci.

Současně se od poloviny 20. let začíná otevírat cesta pro spolupráci Ruska s Francií a Británií.

„Východní velmoci“ (tj. Rusko, Rakousko a Prusko) na veronském kongresu odsoudily povstání Řeků. V lednu 1822 se v Epidauru sešlo Národní shromáždění, které vyhlásilo úplnou nezávislost země a přijalo ústavu. V důsledku sporů mezi vůdci povstání se začalo postavení Řecka komplikovat. Oslabení využili Turci k tvrdému zásahu proti povstalcům. Ani v této situaci nebyly velmoci ochotny Řecku pomoci. Metternich dokonce navrhoval společný zásah ve prospěch Turků. Již se zdálo, že osud Řeků je zpečetěn. 5. července 1827 padly pod útokem egyptských spojenců tureckého sultána Athény. V této chvíli společně zasáhly velmoci. 6. července 1827 podepsali v Londýně zástupci Británie, Francie a Ruska dohodu o vyřešení řeckého problému. Signatáři vyzvali sultána, aby zastavil akce proti povstalcům, stáhl ze země egyptsko-turecké jednotky a poskytl Řekům autonomii. Sultán výzvu neakceptoval, a tak velmoci zasáhly. 20. října 1827 rozdrtila britsko-francouzsko-ruská eskadra sultánovo loďstvo u Navarina. Další rozhodnutí přinesla rusko-turecká válka v letech 1828–1829. Na základě Drinopolského míru mezi Rusy a Turky ze dne 14. září 1829 udělil sultán Řecku autonomii. V únoru 1830 získalo Řecko plnou nezávislost a stalo se monarchií.

Peripetie vývoje v letech 1830–1848

Na počátku 30. let zasáhla Evropu další vlna revolucí. Impuls vzešel opět z Francie, kde revoluce v červenci 1830 svrhla dosavadního krále Karla X., místo něhož byl sněmovnou zvolen vůdce liberálních monarchistů Ludvík Filip Orleánský. Díky smířlivému postoji Ludvíka Filipa byl nový režim uznán nejprve Británií a posléze Rakouskem a Pruskem. Rusko uznalo Ludvíka Filipa teprve v lednu 1831.

Orleánský režim považoval Rusko za svého nepřítel. Tento stav vyhovoval Rakousku i Británii, neboť se nemusely obávat rusko-francouzského sblížení. Ve 30. letech docházelo ke sblížení Británie s Francií.

Dalším ohniskem revoluce se stalo Spojené království nizozemské. V novém státě se záhy projevily hluboké politické, hospodářské, národnostní i náboženské rozpory mezi severními a jižními provinciemi. 25. srpna 1830 propukla v Bruselu revoluce. 22. listopadu vyhlásil Národní kongres úplnou nezávislost Belgie. Nizozemská vláda požádala o pomoc Prusy, kteří však odmítli zasáhnout bez souhlasu Británie. Londýn se obával, že pruská akce by mohla být záminkou k francouzskému zásahu, proto londýnská vláda iniciovala svolání mezinárodní konference. Její jednání začalo v listopadu 1830. 20. prosince dospěli zástupci pěti velmocí k dohodě o nezávislosti Belgie. 26. července 1831 byla v Londýně podepsána nizozemsko-belgická smlouva, kterou uznalo Nizozemí nezávislost Belgie. Vznik nezávislé Belgie představoval významný průlom do systému vídeňského kongresu.

29. listopadu 1830 vypuklo povstání v Polsku. 25. ledna 1831 sesadil polský sejm cara Mikuláše I. z polského trůnu. Carské armádě se však podařilo povstání potlačit. Organickým statutem z 26. února 1832 byla zrušena polská ústava z roku 1815, polský sejm i samostatné polské ozbrojené síly. Povstalci měli pramálo nadějí na pomoc ze zahraničí. Postoj Pruska a Rakouska určoval strach ze šíření revoluce. Británie sice s povstalci sympatizovala, ale nehodlala se v konfliktu angažovat, neboť považovala ruskou vládu v Polsku za legitimní a jakákoliv změna by znamenala narušení existujícího řádu. Odlišný byl postoj Francie, která se alespoň formálně stavěla do role ochránce utlačovaných. Francie odsoudila ruský zásah a navrhla svolání konference, která by Rusku doporučila, jaké změny má v Polsku provést. Tímto gestem byly však možnosti Francie zasáhnout v polské otázce vyčerpány.

Po smrti krále Ferdinanda VII. se v roce 1833 ve Španělsku rozhořel spor mezi dvěma seskupeními. Na jedné straně stály liberální síly podporující královnu Marii Kristýnu, která vládla jako regentka za nezletilou královnu Isabelu. Na druhé straně stáli představitelé starého režimu, kteří se soustředili kolem bratra zesnulého panovníka prince Carlose. Podobný byl vývoj v Portugalsku, kde se ve 20. letech začali seskupovat předáci ultrakonzervativních sil kolem prince Miguela, který vládl za královnu Marii II. v době její nezletilosti. Po převratu roku 1828 se stal Miguel portugalským králem. Don Carlos i Miguel hledali podporu v Rusku, Prusku a Rakousku, zatímco jejich protivníci se orientovali na Francii a Británii. Britská iniciativa v dění na Pyrenejském poloostrově vyústila v podpis Aliance čtyř (Británie, Francie, Španělsko, Portugalsko) v dubnu 1834, jejímž cílem bylo uchování konstitučních režimů na poloostrově. Na jaře roku 1834 britské a španělské síly zničily základny obou

pretendentů a ti se museli uchýlit do exilu. Zanedlouho však Don Carlos využil povstání Basků k rozpoutání tzv. karlistické války, během níž se mu dostalo podpory Ruska, Rakouska a Pruska. Ve Španělsku pak trvala občanská válka až do roku 1839.

III. Velmoci a revoluce 1848–1849

Na začátku ledna 1848 propuklo povstání v Miláně, k nepokojům došlo v Livornu, Padově, Pavii, Palermu a na dalších místech. 23. března 1848 vyhlásil sardinský král Karel Albert válku Rakousku. Metternich se snažil získat Francii pro společný zásah, ale revoluce v únoru 1848 svrhla červencovou monarchii a Francie se stala republikou. Vznik nového režimu v Paříži vážně znepokojil velmoci, které se obávaly opakování scénáře z doby po roce 1789. Republikánská vláda sice vypověděla smlouvy z roku 1815, ale válku si nepřála. Čtyři evropské velmoci nakonec zaujaly stejný postoj jako v roce 1830 – nehodlaly podniknout nic, pokud zůstane revoluce omezena na vlastní Francii.

Již v březnu však zasáhla revoluční vlna značnou část Evropy. Revoluce ve Vídni měla za následek 13. března 1848 Metternichův pád. V Uhrách byla s povolením císaře 17. března ustavena nezávislá vláda.

V Německu došlo k prvním revolučním projevům v únoru 1848 v Bádensku.

Z velmocí zůstaly revolucí nedotčeny pouze Británie a Rusko. Obě tyto velmoci se snažily zabránit tomu, aby z revolucí roku 1848 vznikla evropská válka.

Na jaře 1848 slavili italští povstalci dílčí úspěchy v boji proti Rakousku. Polní maršál Radecký, v té době téměř dvaosmdesátiletý, se postaral o významný zvrát v situaci, kdy hrozilo zhroucení rakouských pozic v Itálii. Po vítězství nad sardinskými silami u Svaté Lucie obsadil Benátsko. Těžká porážka v bitvě u Custozy 25. července 1848 a další neúspěchy donutily krále Karla Alberta vyklidit Lombardii a podepsat příměří s Rakouskem 9. srpna 1848.

Koncem léta 1848 v Evropě nastal odliv revoluční vlny. K novému oživení revolučního hnutí, zejména v Itálii, došlo na přelomu let 1848/1849. Sardinský král vyhlásil 12. března 1849 znovu válku Rakousku. Již 23. března porazil Radecký sardinské síly u Novary. Poté se Karel Albert vzdal trůnu ve prospěch svého syna Viktora Emanuela a odjel do Francie.

Po porážce říjnového povstání (6. října – 1. listopadu 1848) došlo ve Vídni k významným personálním změnám, které měly přispět ke konsolidaci habsburské říše. Ministerským předsedou se 21. listopadu 1848 stal kníže Felix Schwarzenberg. 2. prosince nahradil na trůně císaře Ferdinanda I. osmnáctiletý František Josef I.

I po úspěšných bojích v Itálii narušoval územní celistvost monarchie vývoj v Uhrách. Povstalci úspěšně vzdorovali a 14. dubna 1849 sesadil sněm v Debrecíně habsburskou dynastii a vyhlásil nezávislost Uher. 21. května dobyly uherské síly zpět Pešť, které se na počátku roku zmocnil polní maršál Windischgrätz.

Pokud se týče postoje velmocí v uherské otázce, Británie ani Francie si nepřály, aby Rakousko ztratilo Uhry. Předpokládaly, že oslabení Rakouska by vedlo k růstu ruského vlivu ve střední Evropě. Prusko se zase obávalo, že by Vídeň po ztrátě Uher obrátila pozornost na německé problémy. Rusko vidělo v případném uherském úspěchu nebezpečný příklad pro Poláky. Rusko bylo současně jediným státem, který byl schopen poskytnout Rakousku efektivní pomoc. S pomocí ruské ozbrojené intervence, kdy v červnu 1849 zahájilo 140 000 ruských vojáků postup do Uher, se podařilo zlomit odpor povstalců. 13. srpna 1849 uherská armáda kapitulovala.

Po potlačení revoluce v Uhrách obrátila Vídeň svou pozornost k Německu, kde hodlala s ruskou pomocí obnovit své někdejší pozice.

Berlín nebyl nakloněn obnově Německého spolku ve staré podobě. Podle představ berlínských politiků mělo vzniknout seskupení německých států vedené Pruskem, které by byly ve volném spojení s Rakouskem. Kníže Schwarzenberg naproti tomu uvažoval o prosazení tzv. velkoněmeckého modelu uspořádání spolku, do něhož by byly zahrnuty i neněmecké oblasti říše.

V roce 1850 se v Německu zformovaly dva bloky států. Na jedné straně stála tzv. Erfurtská unie zformovaná kolem Pruska, v opačném táboře stálo Rakousko a další státy, jimž vyhovovala snaha Vídně o obnovení předrevolučního stavu. Na podzim 1850 hrozila situace přerůst ve válečný konflikt. Nakonec se do sporu německých velmocí vložil car Mikuláš I. Důsledkem ruského diplomatického tlaku byla prusko-rakouská dohoda uzavřená 29. listopadu 1850 v Olomouci, na jejímž základě se Berlín musel vzdát svých ambicí a byla rozpuštěna Erfurtská unie. Jednání konference zástupců německých států v Drážďanech na konci roku 1850 rozhodlo o obnově Německého spolku ve staré podobě s rakouským předsednictvím.